

G.51567

DERTIGSTE PACIFICATIELEZING

Verdwaald in al onze talen

Babel in de Lage Landen

LUC DEVOLDERE

ACADEMIA PRESS

UNIVER
SITEITS
BIBLIO
THEEK
GENT

De Pacificatielezingen vzw organiseert prestigieuze lezingen die de rijke erfenis van de Pacificatie van Gent (1576) levend houden.

*Lieven Decaluwe, Gent, Igno Sutorius, Breda, Stefaan D'haeze, Gent
Aloys Tijdink, Haaren, Miet de Bosschere, Oegstgeest, Jan De Winter, Gent
Wim Vanbiervliet, De Pinte, Hubert De Saedeleer, Sint-Martens-Latem*

www.pacificatielezingen.org
Zetel: Kasteellaan 72 – B-9000 Gent

De dertigste lezing werd gehouden in Breda op 9 november 2013

© Luc Devoldere

© Academia Press
Eekhout 2
9000 Gent
T. (+32) (0)9 233 80 88
info@academiapress.be

F. (+32) (0)9 233 14 09
www.academiapress.be

ISBN 978 90 382 2258 5
D/2013/4804/268
NUR1 610
U 2117

Niets in deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of vermenigvuldigd door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke ander wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever en auteur.

VERDWAALD IN AL ONZE TALEN

Babel in de Lage Landen

*Het is het Nederlands dat mij geplunderd heeft
en dat mij – tussen afval, schroot en puin –
vertrapt, gemarteld en vermorzeld heeft,
tot ik niet langer wist welk van mijn ikken ik was.*

Luuk Gruwez, *Speech*

*(...) quand les soirs d'orage des chinois cultivés
Me demandent d'où je suis, je répons fatigué
Et les larmes aux dents: 'Ik ben van Luxembourg'*

Jacques Brel, *Les F.*

Je n'ai qu'une langue; or ce n'est pas la mienne.

Jacques Derrida

Welke talen zijn ooit gesproken in onze contreien? Keltisch en/of Germaans? Latijn, Diets, Nederduits, Vlaams, Hollands en Belgisch? Nederlands. Dialecten, regiolecten en standaardtaal. Tussentaal. Wat zei Becanus over het Nederlands? Wat waren Erasmus' laatste woorden? Welke taal sprak keizer Karel tegen zijn paarden en vrouwen? Of Willem van Oranje? Waarom betreurde Max Elskamp het dat hij geen Nederlands kende? Maar hij had het wel over "flamand". Waarom wilde Cyriel Buysse in het Frans schrijven? Wat vonden Kardinaal Mercier en Jules Destrée van het "flamand"? Natuurlijk moeten we het ook over het Frans hebben en het Engels. En Duits. Maar niet over Chinees. Wel over de vraag hoe we over-eind blijven in dat Babel van ons. En laat ons te rade gaan bij de schrijvers die op wacht staan bij de taal, monkelend en mopperend, vloekend en stre-lend.

Het is met taal zoals met de tijd bij Augustinus: je weet wat het is zolang niemand het je vraagt. Maar als iemand je vraagt uit te leggen wat taal nu eigenlijk is, dan geraak je in grote verlegenheid. We zijn allemaal experts en allemaal even onwetend als het over taal gaat. Dat is omdat we er midden in zitten. Niet alleen de filosoof is gevangen in de netten van de taal, zoals Nietzsche zei: we zitten allemaal verstrikt in dat net.

Taal is alledaags, misschien het meest alledaags en tegelijk het vreemdste dat ons is overkomen. Niemand van ons bezit de taal, niemand beheerst haar volledig. Als ik sterf, zal de taal, zullen de talen waarin ik heb geleefd, mij overleven. Je zou ons levenslange proberen om de taal de baas te worden kunnen vergelijken met het opslaan van een kamp bij een gletsjer op weg naar een top, die men nooit bereikt.

Er zijn grosso modo twee opvattingen over taal. De eerste beschouwt taal als een instrument, een middel om gedachten uit te drukken. Taal is dan een gewaad waarmee we de dingen aankleden, een voertuig voor ons denken. In deze opvatting zijn de dingen en de gedachten er al, vooraleer we ze uitspreken. Wij proberen dan een eenduidige verhouding op te bouwen tussen denken en spreken, tussen de werkelijkheid en de taal. Taal moet die werkelijkheid adequaat weergeven, weerspiegelen.

Er is een andere opvatting – een “romantische” – die gelooft dat we in taal onze innerlijke wereld tot uitdrukking brengen. In de taal, in het spreken worden we wie we zijn, worden we onszelf, zeggen we “ik”. Door te stamelen en uiteindelijk te spreken, geven we zin en betekenis, ordenen we de werkelijkheid, brengen we de wereld tot stand. “Wir können nur eine Welt begreifen die wir selber gemacht haben.” Ik parafraseer deze uitspraak van Nietzsche als volgt: we kunnen alleen de wereld begrijpen als we ze uitspreken. In deze opvatting bestaat er geen eenduidige verhouding tussen taal en werkelijkheid. Je zou deze twee opvattingen over taal ook kunnen ophangen aan de vraag of taal nu het denken bepaalt, of andersom, het denken de taal. Ik geloof dat taal ons denken, onze manier om de werkelijkheid te zien, misschien niet bepaalt, maar zeker beïnvloedt. Als ik Frans spreek ben ik niet helemaal dezelfde als wanneer ik Nederlands praat. Ik ben dus meer een romanticus dan een instrumentalist als het om taal gaat. Laat dat duidelijk zijn. Voor die romanticus is taal belangrijk en wezenlijk: taal is dan de ruggengraat van identiteit, zowel voor individuen als voor groepen en gemeenschappen. Taal is in elk geval voor die romantici geen pasmunt of ruilmiddel. Voor hun tegenstanders zijn zij “taalsentimentalisten”, en ze voegen daar vaak het epitheton ornans

“regressief” aan toe. Welaan dan, voor u staat een regressieve taalsentimentalist.

Neem b.v. de Roemeense schrijver Émile Cioran. Hij arriveerde in 1937 in Parijs met een beurs van het *Institut Français* te Boekarest. Hij is er gebleven. In 1949 verscheen zijn eerste boek in het Frans, *Précis de décomposition*. Hij herschreef het viermaal en heeft nooit verheeld hoeveel moeite het Frans hem kostte. Zoals Nabokov en Conrad voor hem, en Kundera na hem, heeft Cioran dus zijn moedertaal voor een andere taal ingeruild. Hij heeft over die ruil behartenswaardige dingen gezegd. Wie zijn taal verloochent, verandert van identiteit, beweert hij, pleegt heroïsch verraad. Voor een schrijver betekent het een liefdesbrief schrijven met een woordenboek naast zich. Merkwaardig genoeg heeft hij ooit bekend dat een echte schrijver zich in zijn moedertaal opsluit: hij beperkt zich uit zelfverdediging, want er is niets dat het talent zozeer vernietigt als een te grote openheid van geest. En als klap op de vuurpijl beweert Cioran dat een volk in volle decadentie is, als het niet meer gelooft in zijn eigen taal. Als het ophoudt te denken dat zijn taal de opperste vorm van de uitdrukking is, de taal zelf.

VAN MENAPIËRS EN BATAVEN

Dat zijn sterke beweringen, maar laat ze ons in gedachten houden, als wij nu de blik richten op die Lage Landen van ons, dat vlakke deltagebied van water en veel lucht, en ons afvragen welke talen er in de loop der tijden zijn gesproken. Ik betracht geen volledigheid, maar wil met u langs enkele wegen reizen. Als vertrekpunt nemen wij het ogenblik dat onze contreien aan de oppervlakte van de geschiedenis komen omdat ze worden beschreven. In taal.

Wanneer de Romeinse generaal Julius Caesar, op zoek naar roem en macht in de jaren 50 voor onze jaartelling met zijn legioenen doordringt in wat nu de Lage Landen zijn, botst hij er op Keltische en misschien Germaanse stammen. Ze heten bij hem o.a. Morinen, Menapiërs, Nerviers, Atuaten, Atrebaten en Eburonen (die laatsten zal hij uitmoorden). Tot in de twintigste eeuw zullen Franstaligen nog naar Vlamingen verwijzen als “Ménapiens”, en dat is niet vriendelijk bedoeld. In het begin van onze jaartelling dringen de Romeinen noordelijker door: ze botsen er op Germaanse stammen als de Cannefaten en de Bataven. Die laatsten werden beurtelings spreekwoordelijk bot en lomp genoemd, en dan weer dapper en vrijheidlievend, eenvoudig, eerlijk en wars van schijn en omhaal. Als dat geen mooie omschrijving is van dé Nederlander – als die tenminste bestaat.

En nog noordelijker, ver boven de grote rivieren, wonen de Friezen en de Chauken. Over hen zegt Plinius de Oudere in zijn *Naturalis Historia* rond 47 na Christus het volgende dat ik u niet wil onthouden: “Daar woont een armzalig volk op hoge terpen en eigenhandig gebouwde stellages, die hun woningen doen uitsteken boven de hoogst bekende waterstanden. Wanneer de golven het omliggende land overspoelen, lijken de bewoners op zeelieden, maar als het water is geweken zijn het net schipbreukelingen. Dan jagen ze rondom hun hutten op de vissen die met het zeewater proberen te vluchten.” Een mooi motto voorwaarde voor de waterschappen.

Het Keltisch is onze “verloren” taal, ooit werd het gesproken van de Donauvlakte tot de Atlantische kust, vandaag is het gevlucht naar het westen van Europa: Bretagne, Wales, Ierland en Schotland. Het Latijn van de Romeinse veroveraar en bezetter overvleugelde en verdrong in onze gewesten traag maar zeker het Keltisch in de eerste zes eeuwen van onze jaartelling. De Galliërs, die Caesar had verslagen, werden geromaniseerd. Ze werden Galloromeinen. Als rond 700, na de invallen van Germaans sprekende volkeren – die vanaf het midden van de derde eeuw de Rijn en Donau, de grens van het Imperium Romanum, blijven oversteken – het stof gaat liggen, blijkt een brede streep van Keulen tot de monding van de Somme een taalgrens te vormen. Ten zuiden van die streep zullen uit het in Gallië gesproken volkslatijn Romaanse talen ontstaan, en van die Romaanse talen zal het Frans, het dialect van Île-de-France, uiteindelijk het sterkst blijken. Ten noorden van die streep zal een Germaanse taal worden gesproken. Meer bepaald een West-Germaanse taal: uit het taalkundig continuüm dat loopt van de Elbe tot de Noordzee, zullen uiteindelijk het Duits, het Nederlands, Fries en aan de overkant van de zee, het Engels voortkomen en zich van elkaar gaan onderscheiden. Maar zover zijn we nog niet in 700 na Christus.

Die streep, die overgangszone die in België althans fundamenteel niet meer verandert in de loop der tijden, wordt in 1963, een halve eeuw geleden, in België een lijn, bepaald door een politieke, democratisch onderhandelde beslissing. Het blijft mijn vaste overtuiging dat die politiek vastgelegde taalgrens, niettegenstaande incidenten en sluimerende spanningen, voor stabiliteit en pacificatie in mijn land heeft gezorgd. Wie de taalgrens in vraag blijft stellen, ondermijnt België. Ik kom daar nog op terug. Maar in die donkere tijden na de val van het West-Romeinse Rijk is het Latijn van de Romeinen, zeg maar de standaard- of cultuurtaal, al gevlucht in kloosters en kerken: het is de taal van clerici, de intellectuelen van die tijden, en van de liturgie.

Tegenover dat Latijn staat de “theotisca (of theodisca) lingua”, de taal van het volk, *theoda* in het Oud-Germaans), het Diets (zoals men dat in het Graafschap Vlaanderen en de streek rond Brussel noemde) en/of Duuts(ch), zoals men dat in de gewesten Holland, Utrecht en Limburg zei. In het Engels zou deze benaming die voor het latere Nederlands blijven: *Dutch*. Je ziet de verwarring zo aankomen. Nog meer naar het oosten sprak men over *Deutsch*. Een feit is dat ten tijde van Karel de Grote (ca. 800) van de Noordzee tot de vlakten van Noord-Duitsland dit Diets-Duuts(ch)-Deutsch in een linguïstisch continuüm werd gesproken. Zelfs Hendrik (Heinrich) van Veldeken, geboren in de omgeving van Hasselt in de twaalfde eeuw, wordt nog geclaimd door de Nederlandse én de Duitse literatuurgeschiedenis. En om de verwarring nog groter te maken noemde men in het graafschap Vlaanderen de taal in de Middeleeuwen ook “Vlaams”. Dat is tot vandaag zo gebleven. Veel Nederlanders en nogal wat Vlamingen noemen de taal die in het noorden van België wordt gesproken, ook de standaardtaal, zo. Ik vind dat geen goed idee en kom daar nog op terug. Nog later zou men over “Nederduits” spreken, en pas in de loop van de negentiende eeuw kwam de term “Nederlands” definitief – alhoewel, wat heet “definitief” – in gebruik.

IN EEN MARGE

De eerste vindplaats van onze geschreven taal bestaat uit een aantal losse woorden die als glossen, dus in de marge, bij Latijnse psalmen terug te vinden zijn en dus wellicht dienst deden als vertaalsteun. Het Nederlands begint als taal van ondertiteling, aldus Frits van Oostrom.

Het oorspronkelijke manuscript van de Wachtendonckse psalmen, genoemd naar de Luikse kanunnik Wachtendonk die het manuscript in 1591 aan de Leidse (en later ook Leuvense) hoogleraar Justus Lipsius liet zien, dateert uit ca. 900. Lipsius maakte een gedeeltelijk afschrift van het manuscript dat afkomstig was uit de omgeving van Luik.

Maar we hebben nu eenmaal besloten dat onze literatuur begint met *hebban olla vogala*, de elfde-eeuwse *probatio pennae* van een West-Vlaamse monnik, gebogen over een manuscript dat hij moet overschrijven in een klooster in Kent. In de marge schrijft de jonge monnik zijn liefdeszucht neer over vogels die nesten beginnen, maar hij en zij helaas dus niet.

De Gentse hoogleraar Luc De Grauwe heeft geprobeerd aan te tonen dat de verzuchting geheel of toch grotendeels in het Kentse dialect van het Oudengels is geschreven. Laat ons aannemen dat het hier om een meng-

tekst gaat: Kents met een West-Vlaams vernis, en/of Kents met een West-Vlaams substraat. Het pennenprobeersel is dus ook een *probatio linguae*, een taalprobeersel.

In de loop van de twaalfde eeuw kwamen de volkstalen op naast het Latijn als geschreven talen in continentaal West-Europa (in Engeland was de volkstaal al schrifttaal vanaf de zevende eeuw). Maar we moeten wachten tot ca. 1500, voor de “uitvinding” van taal. Daarmee bedoel ik dat men pas dan aan taalbeleid, aan taalpolitiek begint te doen, dat men ingrijpt in het spreken en schrijven van mensen en instellingen. De Leuvense hoogleraar Joop van der Horst ziet pas vanaf, wat hij noemt, de Renaissance, standaardtalen opkomen. De “verkaveling van het linguïstisch continuüm” noemt hij dat. Rijksgrenzen worden meer en meer ook taalgrenzen. Zo stipuleert de *ordonnance de Villers-Cotterêts* van 1539, uitgevaardigd door Koning François I, dat elke juridische akte moet opgesteld worden “en langage maternel français et non autrement”. Het proces duurt lang: tussen 1500 en 1900 komen in West-Europa nationale staten tot stand: Frankrijk, Engeland en Spanje, de Republiek van de zeven provinciën. Duitsland en Italië zijn de laatste in de rij (ca. 1870). België dat zich afscheurt van Nederland in 1830 is een geval apart: ik kom daar nog op terug.

DE OERTAAL

Sinds God de mensheid met Babelse spraakverwarring gestraft heeft voor haar hoogmoed is men van de weeromstuit nostalgisch op zoek gegaan naar de oertaal, die volmaaktheid en universaliteit combineert.

Na het Hebreeuws, de taal van het Oude Testament, eiste het Grieks, die van het Nieuwe Testament, die plaats op; later het Latijn, dat de taal van het Imperium Romanum en later die van de Katholieke Kerk werd.

Ik liet Cioran al zeggen dat elke taal van zichzelf moet denken dat ze volmaakt is. In de zestiende eeuw beginnen de volkstalen aan hun opmars. Het is dus niet toevallig dat de zestiende-eeuwse humanist Jan van Gorp (Johannes Goropius Becanus) uit Hilvarenbeek, weliswaar nog in het Latijn (*Origines Antwerpianae*, bij Plantijn verschenen in 1569) opschreef dat het Nederlands /Diets de oudste (en dus de beste) taal ter wereld was. U kent de populaire variant van deze bewering: dat Adam en Eva in het Paradijs Antwerps hebben gesproken. Ik bespaar u zijn redenering, maar belangrijk is dat hij wilde aantonen dat het Nederlands rechtstreeks afstamde van een Germaanse oertaal, het Kimrisch, die geen uitsluitel had

met het Latijn of Grieks, en zelfs ouder en heiliger was dan het Hebreeuws. Antwerpen werd volgens Becanus gesticht door de Cimbri, de nazaten van Gimmer of Gomer, de oudste zoon van Japhet, zoon van Noach. De taal van deze stam, kwam dus rechtsreeks uit het Paradijs. En hij heeft nog een etymologisch argument: Duits/Diets is hetzelfde als Douts of d'outs, dus d'outste. *Se non è vero, è ben trovato*. Het is niet toevallig dat Becanus deze zelfzekere gedachten aan het papier toevertrouwt, op een ogenblik dat Antwerpen en de Zuidelijke Nederlanden aan de top staan van hun economisch en cultureel kunnen, ook al zijn de tijden rumoerig en de religieuze twisten hevig.

EEN POLYGLOTTE KEIZER

Keizer Karel, geboren in Gent in 1500, is een interessante casus om de complexe, zelfs hybride taalsituatie in de Lage Landen aan het begin van de Moderne Tijden te illustreren.⁽¹⁾ Van hem werd gezegd, dat hij voor het gebed het Spaans gebruikte, in het gesprek met vorsten het Italiaans, bij vrouwen het Frans, ten overstaan van soldaten (of paarden?) het Duits. Van deze vroege legendarisch-anekdotische uitspraak uit de 17e eeuw bestaan tot in de 19e eeuw verschillende varianten. Dat hij Frans sprak, was evident. In de Lage Landen werd al Frans gesproken in de hofhouding van de Graven van Vlaanderen. De Bourgondische dynastie bracht de taal definitief mee als taal van de politieke elite, zeker in de Zuidelijke Nederlanden. Dat zou in België het geval blijven tot ver in de twintigste eeuw. Frans was ook de taal waarin Karel zijn briefwisseling voerde met zijn zussen en met hoge ambtenaren en zijn leermeester Guillaume de Croy, heer van Chièvres. Hij schreef er ook zijn memoires in en las er in zijn levensavond, met bijzondere toestemming van de Inquisitie, de Bijbel in. Castiliaans was de taal van het koninkrijk op het Iberische schiereiland waarover Karel al op zestienjarige leeftijd begon te heersen, en waar hij ging sterven. In Italië dan weer heerste hij over Milaan en het omliggende Lombardije, over Napels, Sicilië en Sardinië. In elk geval schijnt zijn Spaans beter te zijn geweest dan zijn Italiaans en deze twee beter dan zijn Latijn. In het Midden-Europese deel van Karels Rijk, het gebied van de Habsburgers, had men een bestuurlijke schrijftaal ontwikkeld die een *Schreiballianz* aanging met de schrijftaal van het Saksische gebied waarin Luther werkte. Luther zou in deze taal die het *Hochdeutsch* zou worden de Bijbel vertalen. Het is nog de vraag of Karel dit "Hoog-Duits" echt sprak, of zelfs onderscheidde van zijn Brabants dat

hij in zijn jeugd in Brussel, Leuven en vooral Mechelen moet hebben gesproken.

Dat Brabant won aan prestige, met het verval van Brugge en Gent en de opkomst van Antwerpen, maar toch sprak men ook nog over "Vlaams", omdat het eeuwenoude prestige van het graafschap overeind bleef. Zo gebruikt ook Guicciardini in zijn *Descrittione di tutti i Paesi Bassi, altrimenti detti Germania Inferiore* (1567) "Fiandra" als pars pro toto van Lage Landen, en een "fiammingo" is in de zestiende eeuw over de Alpen iemand die uit Arras (nu in Frankrijk), Amsterdam, Namen, Maastricht en Keulen kan komen, een inwoner dus van de Lage Landen: opnieuw wordt de naam gebruikt als deel voor het geheel, omdat Vlaanderen nog geassocieerd wordt met economische welvaart en culturele uitstraling.⁽²⁾ Van Willem van Oranje weten we dan weer dat hij het Nederlands nauwelijks machtig was. Van huis uit sprak hij Duits, en vanaf zijn tiende groeide hij op in een Franstalige omgeving. Het is dus waarschijnlijk dat hij zijn laatste woorden "Mon Dieu, mon Dieu, ayez pitié de moi et de ce pauvre peuple", als hij die heeft gezegd, inderdaad in het Frans heeft uitgesproken.

LATINITAS

Laat ons nog één keer terugkeren naar een taal die twee millennia lang in de Lage Landen is blijven hangen. Niet als gesproken taal, maar als taal van geleerden en geloof. Het Latijn. Als er ooit één taal eminent "Europees" is geweest, ook in de Lage landen, dan is het wel het Latijn. Het was de taal van het Imperium Romanum, van de Katholieke Kerk en van de geleerdheid tot ongeveer 1700. Het is, naast de moedertaal van vele Europeanen, vele eeuwen hun vadertaal geworden. Het Imperium Romanum staat nog altijd in het Europese collectieve geheugen gegrift als een van de meest geslaagde pogingen een groot deel van de wereld te ordenen en te besturen. Het christendom heeft eerst Grieks, preciezer: *koinè dialektos*, de algemene taal, gesproken, de lingua franca van het oostelijk bekken van de Middellandse zee. Toen Petrus in Rome gekruisigd werd, stond het vast dat de kerk ooit Latijn zou spreken. Het Imperium Romanum verdween, de kerk hield de taal van Rome vast.

Rond 1300 schreef Dante zijn *Divina Commedia* in het Toscaans, zijn moedertaal (*vulgaris eloquentia*) maar hij moest het literair gebruik ervan nog verdedigen in een traktaat, geschreven in scholastiek Latijn. Met Petrarca begon het Humanisme, de intellectuele beweging die zich zou emanciperen van het monopolie van de clerus op kennis en taal. De huma-

nisten zuiverden het Latijn van zijn scholastieke duisternis. Ze wilden terug naar de bronnen van het klassieke Latijn, helderder schrijven en denken. Lorenzo Valla en Erasmus zouden perfectioneren wat Petrarca in de steigers had gezet. Toch keerde de Brabander Erasmus die in het Latijn was gaan spreken, schrijven en denken – even goed als de Italianen – op zijn sterfbed in Basel terug naar zijn moedertaal. De laatste woorden van de humanist zouden “Liewer Gott” geweest zijn, in de transcriptie van de Duitse humanist Beatus Rhenanus. Janus Secundus, ofte Jan Everaerts, in 1511 in Den Haag geboren en gestorven nog voor hij vijfentwintig werd, is de beroemdste Nederlandse dichter...in het Latijn. Net als Erasmus was hij een briljant latinist. Zijn *Basia*, of kusgedichten, zijn in verschillende talen ettelijke keren vertaald en werden in heel Europa gelezen. Simon Stevin, de wetenschapper, die het Zuiden voor het Noorden had ingeruild en het Latijn niet goed beheerste, heeft dan weer vurig de kaart getrokken van het Nederlands, dat hij nog de *Duytsche Tael* noemt, als wetenschapstaal. Aan hem danken we woorden als driehoek, vierkant en wiskunde, maar ook raaklijn en gezichtseinder.

Het Latijn bleef de taal van de intellectuelen tot ca. 1700. De twee laatste grote werken geschreven in het Latijn zijn de *Ethica* van Spinoza en de *Principia mathematica philosophiae naturalis* van Newton. Cartesius – Descartes – aarzelt al tussen Latijn en Frans. Zijn Franse boeken worden in het Latijn vertaald, zijn Latijnse in het Frans. Descartes beweert zijn *Discours de la méthode* in het Frans te schrijven “à cause que j’espère que ceux qui ne se servent que de leur raison naturelle toute pure jugeront mieux de mes opinions que ceux qui ne croient qu’aux livres anciens.” Het vernieuwend potentieel van het Latijn is blijkbaar uitgewerkt: in de eeuwige “querelle des anciens et des modernes” lijken de ouden het onderspit te gaan delven. In de novelle *Un homme obscur* laat Marguerite Yourcenar haar protagonist, de bijna ongeletterde Nederlander Nathanaël, Latijn spreken tegen een jonge, Franse jezuïet die op sterven ligt op een eiland voor de Amerikaanse kust. We schrijven de zeventiende eeuw. Nathanaël spreekt geen Frans, wel Engels en hij heeft wat Latijn opgeraapt. De jezuïet spreekt geen Engels of Nederlands. Vandaar. Het Latijn is de brug die hen verbindt op dat verlaten eiland aan de andere kant van de wereld, ver van Europa. Dat ontroert me. Maar het Frans haalt het dus rond 1700 en neemt de rol van het Latijn over. Het wordt de taal van elk Europees hof (dat zich modelleert op dat van Versailles) en diplomatie, van de Europese salons, en in de achttiende eeuw een van de belangrijkste verspreiders van de Verlichting.

De rol van het Latijn is uitgespeeld. Zijn *momentum* is voorbijgegaan. Tot 1830 was het nog de voertaal van de Gentse universiteit, opgericht door Willem I. Vandaag wordt het meer en meer een soort Sanskriet, beheerd door enkele specialisten. Het Latijn wordt vaak gegispt als elitair, maar men vergeet dat iedereen het moest aanleren als een vreemde taal, dat de kansen dus gelijk waren, en dat geen enkele Europese natie zich door het Latijn kon benadeeld voelen. Dat komt nooit terug.

Het Esperanto zal die rol nooit vervullen, hoe idealistisch zijn aanhangers dat ook geloven. Een kunstmatige taal neemt de wereld niet over. In de onafhankelijke dwergrepubliek Neutraal Moresnet, geklemd tussen België, Nederland en Duitsland, heeft men aan het begin van de twintigste eeuw geprobeerd het Esperanto tot officiële taal te maken. Veel verder dan een volkslied kwam men niet. Vandaag is het Engels de lingua franca van Europa en nagenoeg de gehele wereld, althans dat soort Engels dat door niet-moedertaalsprekers wordt gesproken en geschreven.

DE CASUS BELGIË

Ik had u beloofd op België terug te komen. Een interessante casus als het over taal gaat. Toen na het Congres van Wenen Willem I in het zuidelijke deel van zijn Verenigd Koninkrijk der Nederlanden een taalpolitiek oplegde die het Nederlands wilde bevorderen, was het kalf al verdronken. De Franstalige elite aanvaardde die politiek niet en in de nieuwe staat die in 1830 ontstond, was het taalgebruik vrij. Maar in de praktijk betekende het dat overal het Frans domineerde. De Luikenaar Charles Rogier, één van de voormannen van de Belgische revolutie, schreef in 1832 aan Jean-Joseph Raikem, de minister van justitie: “Les premiers principes d’une bonne administration sont basés sur l’emploi exclusif d’une langue, et il est évident que la seule langue des Belges doit être le français. Pour arriver à ce résultat, il est nécessaire que toutes les fonctions civiles et militaires soient confiées à des Wallons et à des Luxembourgeois; de cette manière, les Flamands, privés temporairement des avantages attachés à ces emplois, seront contraints d’apprendre le français, et l’on détruira ainsi peu à peu l’élément germanique en Belgique.” De vernietiging van dat “Germaanse element” werd beschouwd als een beschavingsmissie. Het kan dus geen verwondering wekken dat taal in de Vlaamse natievorming het belangrijkste element is gebleken. Kon het anders? Vlamingen zijn extra gevoelig voor taal omdat het koninkrijk België lang de facto maar één taal, het Frans, heeft aanvaard en beleden. *La Belgique sera latine ou ne sera pas*. Wie geen

Frans sprak, kon tot ver in de twintigste eeuw niet stijgen op de sociale en maatschappelijke ladder. De meerderheid werd daardoor sociaal-economisch achtergesteld en politiek onmachtig gehouden.

Kardinaal Mercier zei in het begin van de 20ste eeuw nog dat “le flamand” (*sic*) geen geschikte taal was voor de universiteit. Door het bewust over “Vlaams” te hebben en niet over Nederlands kon hij de repliek ontwijken dat er in Nederland universiteiten waren die die taal gebruikten. Door een lokale taal met een beperkte actieradius te verkiezen boven een echte cultuurtaal zouden de Vlamingen zichzelf te kort doen, vond Mercier: “la race flamande serait du coup réduite à des conditions d’infériorité dans la concurrence universelle.”⁽³⁾ Veel Franstaligen, zelfs Franstalige Belgen en – godbetert – soms ook Vlamingen die beter zouden moeten weten, zeggen vandaag nog vaak dat men in Vlaanderen “Vlaams” spreekt. Ze hebben de Belgische grondwet niet goed gelezen.⁽⁴⁾ Laat het mij zo parafraseren: een Vlaming is een Belg die Nederlands spreekt. Oostenrijkers spreken toch ook Duits en geen Oostenrijks? En aan “Vlaams” blijft de connotatie hangen van een lokaal, eventueel leuk taaltje, maar niet die van cultuurtaal. Toch besef ik maar al te goed dat de werkelijkheid complexer is en gecompliceerder. Die complexe taalsituatie in België wordt mooi geïllustreerd door de positie van de Franstalige literatuur, geschreven aan het eind van de negentiende eeuw door Vlamingen als Maurice Maeterlinck (de enige Nobelprijs literatuur uit de Lage Landen), Émile Verhaeren en Georges Rodenbach. Ze hadden succes in Parijs, ook omdat ze Vlamingen waren en dus als anders, als lichtelijk exotisch, werden ervaren (denk aan de hype rond Rodenbachs *Bruges-la-morte*). Maar als ze al Nederlands begrepen, spraken ze hoogstens een Vlaams dialect, en dan nog alleen met de meid, de koetsier en het naaistertje dat ze één keer per week bekenden. Max Elskamp, die een Vlaamse vader en een Waalse moeder had, betreurt het zelfs geen “Vlaams” te kennen. In een reactie op negatieve, Franse kritieken op zijn werk, schrijft hij: “Il faut croire que j’écris trop au nord pour là-bas, puisqu’ici on a été très bien pour moi. Je regrette amèrement de ne savoir le flamand. C’était la langue qu’il m’aurait fallu, puisque le belge n’existe point! J’étais en si bon travail et me voici bêtement découragé, car je doute horriblement de ma forme et tout vers selon moi m’apparaît à présent avec une faute de français au bout, en d’autres termes! je ne puis plus travailler, car je ne suis plus sûr de savoir une langue!” Elskamp voelt zich tussen twee stoelen gevallen: hij kent geen “Vlaams”, en maakt fouten in het Frans. Hendrik (Henri) Conscience, de auteur van *De Leeuw van Vlaanderen*, die een Franse vader en een ongeletterde, Vlaamse moeder

had, groeide op met twee talen en was in geen van beide goed thuis. Hij begon overigens eerst in het Frans te schrijven.

De Vlaamse schrijver Cyriel Buysse was niet in het Frans opgevoed, maar dacht er in het begin van zijn literaire carrière op het einde van de negentiende eeuw niet aan in het “Vlaams” te schrijven: “Men moet nu eenmaal de moed hebben het zichzelf te bekennen: het Vlaams is een arme, kleine taal, en een schrijver van talent kan het maar diep betreuren dat hij over geen beter voertuig van gedachten-verspreiding beschikt.” Het is vooral omdat zijn Frans niet goed genoeg was – iets wat zijn goede vriend Maurice Maeterlinck hem duidelijk ook zei – dat hij zich uiteindelijk, en gelukkig maar, naar het Nederlands keerde. “Je crois que vous avez très bien fait de revenir carrément à notre flamand maternel” schreef Maeterlinck hem dan ook (let op het bezittelijk voornaamwoord, “notre”, en op de verwarring Vlaams-Nederlands). Maeterlinck vond dat Buysse de taal van het volk juist had opgeroepen, en dat hij dat alleen in zijn taal kon doen, en niet in het Frans dat hij niet genoeg beheerste. Maar die taal was voor Maeterlinck dus niet het “Nederlands”. In een artikel in *Le Figaro* van 5 juli 1902, dat hem zal blijven achtervolgen en voorgoed brouilleren met de Vlaamse beweging, had hij het over een “informe et vaseux jargon”, een vormeloos en modderig koeterwaals. Maeterlinck hekelde hiermee het kunstmatige “Nederlands”, of moeten we zeggen “Schoon Vlaams”, dat de voormannen van de Vlaamse beweging spraken en voorhielden, bij gebrek aan kennis van de Noord-Nederlandse standaardtaal: hij vond het kunstmatig, lelijk, onecht. Op 14 juli antwoordt Maeterlinck, opnieuw in *Le Figaro*, op de bakken kritiek die hij over zich heeft gekregen. Hij getuigt van zijn grote liefde voor Vlaanderen, waarmee hij zich nauw verbonden weet. Hij geeft toe dat hij bij zijn aanval op de “flamingants” geen onderscheid heeft gemaakt tussen de ernstige soort en de oproerkraaiers en preciseert zijn stelling over de taal. Opnieuw blijkt, en nu duidelijker, het misverstand, of de blinde vlek van Maeterlinck. In België volstaat voor hem het Frans als cultuurtaal en op papier het literaire Vlaams, naast de vele patois, die een plaats hebben in het hart van het volk, maar natuurlijk geen aanspraak kunnen maken op een officieel statuut. Is er dan nog een verklaring nodig als hij op 23 augustus 1921 het “Manifeste des intellectuels belges contre la flamandisation de l’université de Gand et la séparation administrative” ondertekent? In België, dat hij achter zich had gelaten maar toch trouw was gebleven, zag hij geen plaats voor het Nederlands. *Honni soit qui mal y pense.*

Jules Destrée is de socialistische Waal die in 1912 aan Koning Albert I een open brief schreef met de beroemde zin: "Sire, vous régnerez sur deux peuples. Il y a en Belgique des Wallons et des Flamands; il n'y a pas de Belges." Maar de nog belangrijker zin in de brief is wat hij van de Vlamingen zelf zegt: "Ils nous ont pris la Flandre." Hij zag scherp in dat de Frans-taligen het recht aan het verliezen waren om hun taal in Vlaanderen te mogen gebruiken in de openbare ruimte. De Vlaamse beweging had intussen voor de taalnorm gekozen uit het Noorden. Ze had geen andere keuze dan tegenover het dominante Frans een bestaande cultuurtaal te plaatsen, ook al kwam die eigenlijk uit een ander land. De Vlamingen hebben dus het Nederlands min of meer als een vreemde taal moeten aanleren. Tot voor enkele decennia kwamen de meeste Vlamingen tot het Nederlands vanuit een dialect. De hete adem van het Frans blies en blaast hen daarbij nog vaak in de nek. Dat geeft aanleiding tot grappige misverstanden: zo moet de Vlaming zijn "remorque" vervangen door "aanhangwagen", en zijn "camionette" door "bestelwagen". Van de weeromstuit heeft hij het dan over "duimspijker" en "regenscherm", waarvoor hij door de Nederlander voor purist wordt uitgekreten, want die heeft het over "punaise" en "paraplu".

Wanneer kwam het Algemeen Beschaafd Nederlands Vlaanderen echt binnen? Als gesproken taal vermoed ik vanaf de jaren 1930 via de ...radio. In dezelfde periode werd het middelbaar onderwijs in Vlaanderen verneerlandst en was er één universiteit, die van Gent, die exclusief Nederlandstalig werd. In 1973 werd het Nederlands bij wet tot officiële taal van de Vlaamse gemeenschap verklaard, die overigens dan nog de "Nederlandse Cultuurgemeenschap" heette. En in 1980 werd de Nederlandse Taalunie opgericht die in overleg tussen Nederland en Vlaanderen de zorg voor de gemeenschappelijke Nederlandse taal op zich zou nemen. Standardisering van het Nederlands bestaat in België dus maar sinds ongeveer 1930. Dat is maar drie generaties. Een en ander brengt mee dat Vlamingen een grotere gevoeligheid voor taalkwesties hebben, die niet noodzakelijk grotere taalzuiverheid meebrengt. Zij vinden dat ze "op wacht staan bij de taal". Vlaamse schrijvers hebben moeten vechten voor hun alaaam, terwijl die taal voor Nederlanders altijd vanzelfsprekend is geweest. Om het met een boutade te zeggen: voor Vlamingen is taal vaak zo gevoelig dat ze er verkrampd door geraken; voor Nederlanders is taal zo vanzelfsprekend, dat ze er vaak onverschillig mee omspringen. Onze verhouding met het Nederlands is altijd problematisch, complex én gecompliceerd. Bij de dichter Charles Ducal klinkt het zo, in een gedicht met als titel: "Le Flamand":

*Ik heb niet de gave mijzelf te vertalen,
deze matrijs is mijn enige vorm,
dit bange ombhulsel, dit enge Vlaanderen.
Het zit om mij als de korst*

*om het brood, zo hopeloos dicht
dat het verplicht genoeg te hebben
aan zichzelf, zuur en droog. Ik
droom soms het slijpen van messen.*

*Frans, Albanees, Tamazight,
om leven te snijden in dit versteende verhaal.
Maar de korst is zo hard en zo dik
dat ik stik in mijn eigen, mijn enige taal*

Voilà. De dichter thematiseert en problematiseert zijn taal, zijn alaaam. *Je n'ai qu'une langue; or ce n'est pas la mienne.* (Derrida)

Hoe anders Harry Mulisch. Toen hij in 1995 de Prijs der Nederlandse Letteren ontving, deed hij in het koninklijk paleis in Brussel in het bijzijn van koning Albert II nogal laatdunkend over de toekomst van het Nederlands: zijn dochter sprak al meer Engels dan Nederlands, en binnen twee generaties was het gedaan met dat taaltje aan de Noordzee. Hij zei dat uitgerekend in een paleis waar de huistaal nooit het Nederlands is geweest. De aanwezige Vlamingen konden er niet mee lachen. Taal speelt een heel andere rol in de respectieve nationale identiteiten. In Nederland was de staat er eerst, en de natie en de taal ontwikkelden zich binnen de reeds bestaande staat. Aan gezien Nederlands er vanzelfsprekend is, speelt het geen belangrijke rol in de Nederlandse zelfbepaling. In Vlaanderen daarentegen was de natie er eerst, en ze was bijna uitsluitend gebaseerd op taal, op een taal waarvoor moest worden gevochten: "De taal is gansch het volk".

EN TOCH. DE LOKROEP VAN HET FRANS

De Francofiele Vlaming Bart van Loo zegt dat elke Vlaming in zijn onderbewustzijn nog Frans spreekt en de Brusselaar Claude Blondeel beweert dan weer dat de taalgrens dwars door hem heen loopt. Laat ons zeggen dat in de taalwereld van de Vlaming het Frans mee resoneert, een soort achtergrondruis levert. *Voilà.* Je leeft niet ongestraft eeuwenlang naast een taal,

laat staan als die ook enkele eeuwen je eigen taal domineert. Ik ben met dat resonerende Frans persoonlijk zeer tevreden. Ik zou het Frans, naast en in mijn Nederlands, voor geen geld ter wereld willen missen. Ook al weet ik heel goed hoe lang dat Frans heeft neergekeken op mijn taal, of moet ik zeggen op mijn gebrek aan taal? Ook al weet ik goed dat het Frans eeuwenlang van zichzelf een hoge dunk heeft gehad. Na de taal van urbane beleefdheid en raffinement in de zeventiende eeuw, werd het in de achttiende de taal van de emancipatie uit het despotisme en van de mensenrechten, de taal die volgens de verlichte geesten die het spraken het best de universaliteit uitdrukte.

Ik had het al over de *ordonnance* van François I uit 1539. Kardinaal Richelieu richtte in 1635 dan weer de Académie op, die sindsdien het model is geworden voor alle taalacademies ter wereld. Artikel 24 stipuleert: "La principale fonction de l'Académie sera de travailler, avec tout le soin et la diligence possibles, à donner des règles certaines à notre langue et à la rendre pure, éloquente et capable de traiter les arts et les sciences." Nog altijd vergaderen veertig "onsterfelijken" elke week onder de koepel aan de Seine in Parijs om te waken bij en over het Frans, en om aan de *never ending story* van de *dictionnaire* te werken. Abbé Grégoire stelde in 1794 in zijn *Rapport sur la nécessité et les moyens d'anéantir les patois et d'universaliser l'usage de la langue française*: "Tout ce qu'on vient de dire appelle la conclusion, que pour extirper tous les préjugés, développer toutes les vérités, tous les talents, toutes les vertus, fondre tous les citoyens dans la masse nationale, simplifier le mécanisme et faciliter le jeu de la machine politique, il faut identité de langage." Alleen de eenheidstaal, het Frans, kon voortaan de taal zijn van de Natie en de Rede. Alle andere talen werden verwezen naar de marge en de folklore. Taal werd nu een staatszaak. Het idee van een ondeelbare Republiek waarvan het devies "Liberté, Fraternité et Égalité pour tous" was, kon niet verzoend worden met taalkundig particularisme. Het volk moest verheven worden door het onderwijs in één nationale taal. Alleen zo zou men die "égalité" creëren. In de loop van de negentiende eeuw zou het verplicht onderwijs geleidelijk aan deze standaardisering realiseren. Het mag duidelijk zijn: sinds de Revolutie heeft Frankrijk, impliciet maar overtuigend, het territorialiteitsprincipe gehuldigd. Wellicht heeft het Frans, van alle Westerse talen, het meest staatsinterventie gekend. Hoe vanzelfsprekend het Engels vandaag zijn mondiale machtspositie ook vindt, het mist m.i. die interventies, net zoals het de zelflegitimering, de bewuste zelf-uitverkiezing van het Frans mist. Het heeft die ook niet nodig.

HIER STA IK. IK KAN NIET ANDERS

Ik beweeg mij, zoals de meeste Vlamingen, tussen drie soorten taal: mijn dialect ("moedertaal"), tussentaal en cultuurtaal (of 'standaardtaal'). Zo zegt mijn dochter dat ik geaffecteerd praat als ze mij op de radio hoort. Ik moet dus wel geloven dat ik anders praat – denk? – voor een microfoon dan thuis, waar ik mij onbespied weet. Beschouw al die variëteiten van taal als kamperend op een continuüm. Neem aan het begin van dat continuüm het dialect. In de kerk van Boeschepe, Frans-Vlaanderen – waar de eerste hagepreek plaatsvond op 12 juli 1562 – heb ik ooit geluisterd naar het verhaal van twee vrouwen over een dorpsbewoner die in 1906 in de kerk was doodgeschoten door Franse gendarmes. Op het einde van hun verhaal, gebracht in vlekkeloos Frans, vroeg ik hen in het Frans of ze ook Nederlands verstonden. "Nateurlik da wylder vlams klappen." Ik rook ontroerd aan hun moedertaal zo dicht bij de mijne – het West-Vlaams – maar dan als het ware onder een stolp gezet, een Vlaams uit een vorig tijdperk, een taal die in die afgeschermdde omgeving op zichzelf is aangewezen, aan haar lot wordt overgelaten en met hen zal verdwijnen.

Wie verder langs het continuüm van de taalweg loopt, komt langs het regiolect vanzelf uit op de tussentaal. In Vlaanderen heeft Geert van Isten dael voor die taal die geen dialect meer is, maar ook geen standaardtaal, een woord bedacht: "Verkavelingsvlaams", de taal uitgebraakt door omhooggevallen Vlamingen in hun knusse verkavelingen. Niet meer dan een manke usurpator, sneert hij. In Nederland spreekt men dan weer van het Poldernederlands. Ik laat die tussentaal nu even links liggen, loop met u eerst verder langs het continuüm, en kom uit bij de standaardtaal. Een standaardtaal is die variëteit van een taal die bedoeld is voor gebruik in het publieke domein: in het onderwijs en de media, bij de overheid en in alle contacten met onbekenden, met mensen buiten de eigen vertrouwde kring. Een standaardtaal is een dialect met een leger, met macht dus. En de mogelijkheid om die af te dwingen. Die macht kan economisch zijn, politiek of cultureel, of een mix van al deze eigenschappen. Wetenschappelijk gezien is er geen onderscheid tussen een dialect en een taal: beiden kunnen als systeem beschreven worden. Talen en zeker standaardtalen beweren het lokale te overstijgen en hogere belangen te dienen: ze hebben een groter prestige. Standaardtalen staan op hun strepen. Althans de machthebbers erachter. Ze verkavelen het linguïstisch continuüm, zegt Joop van der Horst. Zo beweren het Tsjechisch en Slowaaks nu meer van zichzelf dat ze verschillende talen zijn dan toen Tsjechoslowakije nog bestond. Ook het Servisch

en Kroatisch nemen vandaag meer afstand van elkaar dan in het oude Joegoslavië van Tito. Politieke constellaties kunnen dus heel zeker het beeld en zelfbeeld van een taal beïnvloeden en kunnen dus talen doen veranderen. Talen staan overigens altijd tegenover elkaar in machtsverhoudingen. Als ze met elkaar in contact komen, worden ze door elkaar aangetast, maar dat sluit niet uit dat ze ook in conflict met elkaar komen. Je neemt niet ongestraft het woord in je eigen taal als je gesprekspartner die taal niet spreekt, laat staan begrijpt. Stel je voor dat je dat in een gesprek blijft doen: verwondering wordt dan onbegrip; onbegrip wordt irritatie. Irritatie eindigt met weglopen of op de vuist gaan. In de machtsverhoudingen tussen talen speelt de macht van het getal uiteraard een rol, maar ook dus politieke, economische en culturele macht. En prestige. Zo was het Duits in de veeltalige Habsburgse Dubbelmonarchie van de negentiende eeuw duidelijk de voertaal, lingua franca én de taal van de macht. Of een taal blijft verder bestaan als aparte taal, hangt uiteindelijk af van de taalgebruikers die die taal de moeite waard moeten blijven vinden om in al haar functies te behouden. Zo was het Fries in de achttiende eeuw bijna verdwenen, maar de romantiek zwengelde de belangstelling ervoor aan, en Friezen begonnen ervoor erkenning te vragen. In 1938 werd de Fryke Academy opgericht. In 1943 verscheen de eerste bijbelvertaling. In 1955 mocht het Fries in de lagere school als onderwijstaal gebruikt worden. In 1956 werd het een officiële rechtstaal. Vandaag blijft het Fries een interessante casus: zal het het Nederlands en vooral de verengelsing overleven? Er wonen ongeveer 600.000 mensen in Friesland. Een goede 300.000 zijn actief Friestalig. De meeste sprekers van het Fries hebben geen steun van een geschreven woordbeeld. Jongeren twitteren zich dan naar verluidt weer te pletter in een soort Fries. En, raar maar waar: ik laat mij vertellen door Friezen dat de grootste vijanden van het Fries te vinden zijn in...Friesland. Het blijft overigens een paradox dat men vaak erkenning en beschermingsmechanismen voor een taal afdwingt, net op het ogenblik dat die taal op sterven ligt, dat het bij wijze van spreken vijf voor twaalf en dus al te laat is. Dat lijkt me het geval te zijn voor het "Vlaams" in Frans-Vlaanderen: net nu Franse regionalisten erin geslaagd zijn het bij wijze van experiment in enkele basisscholen te laten onderwijzen.

Maar hoe zit het nu met de Nederlandse standaard? Bestaat er een standaard voor het hele taalgebied of zijn Vlamingen en Nederlanders vandaag, zoals de boutade gaat, gescheiden door dezelfde taal? Laat het ons houden bij de stelling dat het Nederlands een pluricentrische taal is. Dat er een standaard is voor het Nederlands in Nederland en voor het Nederlands in

België. Er zijn inderdaad hoorbare verschillen in uitspraak en in lexicon. Daar valt mee te leven, daar is zelfs veel lering en vermaak uit te halen. Variatie. Het is het nieuwe ordewoord, de nieuwe mantra. Versta me niet verkeerd. Laat duizend bloemen bloeien. Variëteiten en registers bestaan nu eenmaal. Ze verrijken onze taal. Binnen andere talen, grote en kleine, treffen we vergelijkbare verschillen aan. Toch is het mijn overtuiging dat anno 2013 in Vlaanderen één variëteit van het Nederlands best onze steun kan gebruiken: die van de standaardtaal. Ik baseer mij hier op het "Manifest voor het Nederlands in België" van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal en Letterkunde uit 2011. Ik citeer: "Die standaardtaal kan niet altijd meer rekenen op de steun en de zorg van de spraakmakende groepen die de verantwoordelijkheid hebben haar in de openbare ruimte uit te dragen. (...) Tot de jaren 1980 ongeveer was er consensus over de richting die de Vlaamse taalgemeenschap moest uitgaan: die van de standaardtaal, het Nederlands. Nu is die consensus afgebrokkeld. De tolerantie tegenover andere variëteiten dan de standaardtaal is toegenomen. Het uitzonderlijke van de taalsituatie in Vlaanderen bestaat er juist in dat die tolerantie sterker wordt in een omgeving van zwakke standaardisering. Het is immers pas sinds een tachtigtal jaar, een drietal generaties, dat de Vlamingen Standaardnederlands aan het verwerven zijn. De Academie vraagt daarom aandacht voor de standaardtaal – het Nederlands zoals dat in België wordt gesproken en geschreven – en voor de meer formele registers, die hun rechtmatige plaats in de openbare ruimte moeten blijven behouden. De overheid, het onderwijs en de media spelen hierin een cruciale rol. De Academie gelooft dat men een norm kan voorhouden zonder taalgebruikers te frustreren of kleineren. Meer nog, ze gelooft dat het voorhouden van een norm juist emanciperend kan werken. Dat geldt niet alleen voor Nederlandstaligen. Ook anderstaligen, onder wie onze Franstalige landgenoten, en nieuwkomers, aan wie we terecht vragen onze taal te leren, zijn gebaat bij een duidelijke norm."⁽⁵⁾ *Voilà*. Beter kan ik het niet zeggen.

TAAL EN TERRITORIUM

Ik zet mij af tegen de band tussen taal en ethniciteit, zeg maar *Blut und Boden*. Ik schuif de term "territorium" naar voren. Territoria bestaan omdat grenzen bestaan. Je vindt overal grenzen. Ze ontstaan door zelfbepaling. Men bepaalt zichzelf door een grens te trekken. Het vormeloze krijgt vorm. Grenzen beschermen. Je kunt ze alleen overstijgen als je ze aanvaardt. Natuurlijk zijn ze contingent. Ze hadden elders kunnen liggen.

Maar ze liggen nu eenmaal waar ze liggen. Morrel er niet onnadenkend aan, want dan open je de doos van Pandora.

Het moet misschien maar eens gezegd worden: men kan niet straffeloos abstractie blijven maken van een gegeven territorium als het over taalgebruik gaat in de openbare ruimte. Al is het maar omdat een representatieve democratie niet goed functioneert met meer dan één taal, zoals de Britse filosoof en econoom John Stuart Mill in 1861 al schreef: “Among a people without fellow-feeling, especially if they read and speak different languages, the united public opinion, necessary to the working of representative government, cannot exist.”⁽⁶⁾ Natuurlijk zullen we, en waarschijnlijk meer en meer, moeten leren leven met territoria waar de facto meer dan één taal wordt gesproken, op straat en thuis. Toch zullen we dat moeten blijven combineren met de bewuste voorkeur voor één officiële taal in de openbare ruimte van dat territorium. Het beruchte *ius soli*, het recht van de grond, het territorialiteitsprincipe staat tegenover het *ius sanguinis*, het recht van het bloed, het persoonlijkheidsbeginsel, *le droit des gens*. Voorstanders van het laatste principe vinden dat je overal het recht moet hebben je eigen taal te spreken: Engels of Frans in heel Canada, Nederlands en Frans in heel België; Frans of Duits of Italiaans in heel Zwitserland. Ze willen het *ius soli* soms compromitteren met *Blut und Boden*. Zij dwalen. Philippe Van Parijs heeft in zijn studie “Linguistic Justice” (Oxford University Press, 2011) duidelijk aangetoond dat het territorialiteitsprincipe een legitieme compensatie is voor het in zijn ogen noodzakelijke bestaan en gebruik van het Engels als wereldwijde lingua franca. Vandaag is België een officieel drietalig land, maar dat betekent niet dat je overal Nederlands, Frans en Duits kunt spreken. Taal is in België namelijk gebonden aan territorium, met uitzondering van de officieel tweetalige hoofdstad Brussel. België heeft het minderhedenverdrag niet ondertekend, omdat Vlaanderen dwarsligt. Europese lidstaten moeten er volgens dat verdrag onder meer voor zorgen dat de erkende minderheden toegang hebben tot de media, onderwijs in de eigen taal kunnen volgen en in hun contacten met de overheid de eigen taal kunnen gebruiken, zodat hun cultuur en identiteit behouden blijft. De discussie spitst zich toe op de vraag of de Franstaligen die in Vlaanderen wonen, beschouwd kunnen worden als een minderheid zoals die in het minderhedenverdrag bedoeld wordt. Vlaanderen vindt van niet. Terwijl het dus uit de aard van de zaak onmogelijk is dat in de Belgische grondwet niet over taal wordt gesproken, is het Nederlands dan weer niet opgenomen in de Nederlandse grondwet als taal van Nederland. Twee voorstellen in die zin werden door de val van het kabinet Balkenende en Rutte I niet uitge-

voerd. Sindsdien is niets van het voorstel vernomen. Het Fries, Nedersaksisch, Limburgs, Jiddisch, Roma & Sinti zijn officieel wel erkend als minderheidstalen in Nederland. Alleen het Fries heeft binnen Friesland een aantal in de wet vastgelegde rechten. Neem nu de casus Brussel: de hoofdstad van Vlaanderen, België en, meer en meer, Europa. Frans is er de straattaal, de lingua franca, maar in minder dan de helft van de Brusselse gezinnen is het nog de enige thuistaal. Het Nederlands wordt er, traag maar zeker, door meer mensen begrepen. Er wordt Tamazight (Berber), Arabisch en Turks gesproken in de stad, meer en meer Engels, en ook andere Europese talen. Sommigen willen het Engels zelfs hetzelfde officiële statuut geven als het Frans en het Nederlands. Ik denk dat dat ten nadele zou gaan van het Nederlands dat er als eerste taal door zo een 12 procent van de bevolking wordt gesproken. Omdat ik Belg ben, begin ik in Brussel in mijn taal, het Nederlands. Dat is mijn recht. Ik zie dan wel wat er gebeurt. Laat mij zeggen dat ik, als aanhanger van het territorialiteitsbeginsel, opkom voor de wettelijkheid. Maar wettelijkheid alleen zal nooit volstaan. Men moet ook hoffelijk zijn. Wettelijkheid zonder hoffelijkheid is rigide. Hoffelijkheid zonder wettelijk kader doet je altijd het initiatief verliezen. *It takes two to tango*. Het is aan de overheidsloketten overigens niet anders: een ambtenaar moet de taalwetgeving respecteren (in Vlaanderen is het Nederlands de officiële taal), maar hij moet er ook alles aan doen om de dienstverlening te doen slagen. Wettelijk blijven en hoffelijk zijn. “Fortiter in re, suaviter in modo”, zegt het Latijnse spreekwoord: stevig zijn als het over de zaak zelf gaat, zachtmoedig als het over de wijze van uitvoering gaat. En nu we toch aan het citeren zijn: nog deze mooie leidraad over rechtszekerheid van Lacordaire: “Entre le fort et le faible (...), c’est la liberté qui opprime et la loi qui affranchit.”

WIE IS BAAS OVER DE TAAL?

In Leiden boog men zich in juni van dit jaar over de vraag: wie is de baas over de taal? De vraag stellen is ze beantwoorden: niemand. Het is vandaag niet duidelijk wie de normen en regels bepaalt. De overheid? De Academie? De Taalunie? Nee dus. Toch is er nood aan een norm. Zo wil de Taalunie de taalonzekerheid van overheid en onderwijs wegnemen door een norm aan te bieden. Opleggen is er niet meer bij, gesteld dat men dat ooit gekund heeft. De Taalunie wil geen taalagent zijn, maar een wegwijzer. Zo doet ook de openbare omroep in Vlaanderen niet aan normgeving, maar aan normverspreiding. Ze wil het goede voorbeeld geven. Elites – nu heten die

“spraakmakende” gemeenschappen – gaan traditioneel voor in het uitdragen van de norm. Maar wie luistert nog naar elites? Wie is nog “spraakmakend”?

Sinds ca. 1970 zijn in onze cultuur autoriteit en gezagsstructuren aan erosie onderhevig. Processen van informalisering hebben zich doorgezet, ook in ons taalgebruik. Joop van der Horst spreekt in dit verband zelfs van het einde van de Europese taalcultuur: we maken volgens hem vandaag de retour, zelfs het einde mee van de standaardtalen⁽⁷⁾. Van een strikt geregeld taalgebruik gaan we opnieuw naar een veel vrijere opvatting over taal. Taal verandert. Zo zijn in het Nederlands de naamvalsuitgangen, die de functie bepalen van een woord in de zin al lang verdwenen. “Jan slaat Piet” is iets heel anders dan “Piet slaat Jan”: woordvolgorde bepaalt nu de functie. Er zijn nog resten van naamvallen: “mij” in plaats van “ik”. Het Engels staat hierin verder dan het Nederlands, dat op zijn beurt verder staat dan het Duits. Taal verandert dus. Als er iets constants aan is, dan is het verandering.

Verloedert taal? Dat hoor je nog wel eens. Maar dat zegt elke generatie taalgebruikers. Neem nu de constructie “Hun hebben gelijk”. Misschien is die binnen enkele jaren zo algemeen geworden, dat ze aanvaard wordt en dus regel. Maar het is niet omdat dat ooit het geval kan zijn dat we die constructie nu moeten aanvaarden. Want nu willen mensen weten wat goed taalgebruik is, nu hebben mensen niets aan *anything goes*, aan relativisme. Anderen klagen dan weer over de vele leenwoorden in het Nederlands, vooral Engelse. Wat is de nieuwe *challenge* voor de *kids*, die alleen nog maar *chillen*? Natuurlijk zijn die woorden niet altijd nodig; er bestaan perfect Nederlandstalige woorden voor. Natuurlijk heeft dat te maken met luiheid, mode, snobisme en onderscheidingsdrift maar leenwoorden zijn *an sich* geen bedreiging: ze raken de structuur niet van de taal. En dan is er nog de spelling, het meest gevoelige aspect van taal, maar niet het belangrijkste. Spelling is buitenkant, is afspraak, en misschien moet je inderdaad zo weinig mogelijk veranderen aan die afspraken.

MEERTALIGHEID

De Nederlandse socioloog Abram de Swaan zet zich af tegen taalsentimentalisten die de taal met de groep vereenzelvigen en door taalbehoud de groepsbinding willen bewaren. “De taalgemeenschap kan heel beperkend en verstikkend zijn”, heet het. Welnu, men kan aan die verstikking ontsnappen door het onverkrampt opkomen voor de eigen taal, en het zelfbe-

wust gebruik ervan in één adem altijd te verbinden met meertaligheid. We hebben, en zeker in Europa, geen ander keuze dan zo meertalig mogelijk te worden. Respect vragen voor de eigen taal vereist ook respect tonen voor de taal van de andere. De Frans-Libanese schrijver Maalouf heeft, op vraag van de Europese commissie in 2008 samen met andere Europese schrijvers en intellectuelen een rapport geschreven waarin hij pleit voor het adopteren van een persoonlijke taal (“*langue adoptive personnelle*”): naast het Engels zou elke Europeaan een andere Europese taal moeten uitkiezen om te leren en te koesteren. (*Un Défi salutaire. Comment la multiplicité des langues pourrait consolider l'Europe*, Brussel, 2008). Umberto Eco benadrukte dan weer het belang van de vertaalcultuur met de verrassende boutade: “De taal van Europa is de vertaling.” Vlamingen en Nederlanders zouden met hun traditie van relatieve meertaligheid in Europa het voortouw kunnen nemen in het pleiten voor meertaligheid. Meertaligheid moet de dominantie van het Engels in evenwicht brengen. Engels is natuurlijk noodzakelijk, maar niet voldoende. Dat moet de leidraad zijn van een te voeren Europees taalbeleid. Het Engels niet bevechten, maar andere talen naast het Engels koesteren. Omdat het Engels zo dominant aanwezig is in onze leefwereld, en zeker in die van jongeren, zou ik zelfs durven voorstellen, ook al heb ik hieromtrent niet veel illusies, dat de eerste vreemde taal in ons onderwijs *niet* het Engels is. Wat die eerste vreemde taal dan wel moet zijn, hangt af van geografische en culturele factoren, van onze lotsbestemming. Voor Vlamingen is het zo dat die taal het Frans is en m.i. moet dat ook zo blijven. Omdat het Frans resoneert in ons Nederlands, omdat het onze geschiedenis en cultuur mee heeft gevormd, omdat we aan heel onze zuidgrens erop botsten. Om redenen van nabijheid vind ik dat het Duits voor de volledige Lage Landen een belangrijke taal moet blijven. De kennis van het Frans in Vlaanderen neemt af; de kennis van het Frans en Duits is in Nederland bijna verdwenen. Ik vind dat jammer. We zijn onze relatieve meertaligheid aan het verliezen. En nee, ik denk niet dat het zinvol is Chinees aan te leren in onze lagere en middelbare scholen.

Verdwaald in al mijn talen, verleid door het concert van talen, houd ik mij, zoals Odysseus, vast aan de mast van mijn Nederlands, om de geweldige zang van de sirenen te kunnen weerstaan. Want dat zal de kunst zijn waarin we vandaag en morgen zullen moeten excelleren: meezingen met alle talen en toch overeind blijven met de onze. We weten hoe de slimme Odysseus er als enige in slaagde om weer thuis te komen: omdat hij wist dat de Sirenen met hun verleidelijk gezang de opvarenden naar zich toe lokken om ze op de rotsen te pletter te doen slaan, en omdat hij, nieuwsgie-

rig als hij was, toch wilde weten waarin hun fascinatie bestond, liet hij zich vastbinden aan de mast van zijn schip en stopte hij de oren van zijn bemanning dicht met was. Toen hij, zuchtend van verlangen, opging in de zang van de Sirenen en zijn mannen smeekte om in de richting ervan te varen, voeren zij onverstoord voorbij aan de rotsen en ontsnapten zo aan de dood. Evenzeer wil ik verdwalen, mij verliezen in het labyrint van talen, maar ik wil de draad van Ariadne in mijn zak hebben om mijn weg terug te vinden, om mezelf terug te vinden.

NEDERLANDS, TENZIJ

Het Engels is in deze lezing al voorbijgefietst. Laat ons nu even die prachtige bastaardtaal in het gezicht kijken. Engels rukt op in de openbare ruimte, in de dienstensector, in de leefwereld van jongeren, in de economische sfeer, de reclame, aan onze universiteiten en hogescholen, en dit meer in Nederland dan in Vlaanderen. Neem nu Engels als onderzoeks- en publicatietaal, als onderwijstaal aan onze universiteiten en hogescholen. De KNAW publiceerde in 2003 een rapport over *Tweetaligheid in de geestes- en gedrags- en maatschappijwetenschappen* met de duidelijke titel: *Nederlands, tenzij...* Het rapport pleit voor een tweetalige wetenschapsbeoefening.

Er moet even goed aandacht besteed worden aan de ontwikkeling van het Nederlands als wetenschapstaal, als aan de kwaliteit van het wetenschappelijk Engels. Onderzoekers moeten hun werktaal kunnen blijven kiezen op grond van het onderwerp en de context waarbinnen zij opereren. De tot nu toe gehanteerde bibliometrische methoden zijn voor de geesteswetenschappen en de gedrags- en maatschappijwetenschappen te weinig divers; ze gaan te eenzijdig uit van een wetenschapsbeoefenaar die alleen publiceert in het internationale veld en alleen voor de wetenschappelijke wereld zelf. Ik voeg daaraan toe dat wetenschappers de verantwoordelijkheid hebben hun onderzoek ter beschikking te stellen van de taal- en cultuurgemeenschap waaruit ze komen en waartoe ze behoren. Alleen in het Engels doceren en publiceren leidt uiteindelijk tot functieverlies van het Nederlands in het hoogste domein van kennis- en cultuurverspreiding die juist de universiteit voor zijn rekening neemt. Een taal die deze functie verliest, wordt uiteindelijk een taal die een deel van haar status verliest.

IMMERSION

Ik zal me hier niet uitspreken over de vraag of men volmaakt tweetalig, laat staan meertalig kan worden. We weten allemaal dat we vroeg moeten beginnen met het leren van vreemde talen. Maar moeten we daarom direct tweetalige scholen inrichten, of scholen die alleen het Engels nog gebruiken? En wat met de onderdompeling, "immersion" of taalbad, in een taal die niet de officiële instructietaal is? Meertalig onderwijs heeft vanaf het begin van de 21ste eeuw een hoge vlucht genomen in Europa. Het gaat dan meer bepaald om *Content and Language Integrated Learning* (CLIL), waarbij een deel van het curriculum (aardrijkskunde en wiskunde b.v.) in een andere taal dan de schooltaal wordt aangeboden.

Er zijn nogal wat mensen, ook taalkundigen en neurolinguïsten, die geloven dat dit meertalig onderwijs slimmere leerlingen produceert.

Vooraf in de Franse Gemeenschap in België wordt er mee geëxperimenteerd: de immersietaal is dan Nederlands of Engels. Vlaanderen neemt een meer afwachtende houding aan.

Nog afgezien van het feit dat het systeem leraren veronderstelt die moedertaalspreker zijn, kan niet iedereen zo maar twee talen aan, met name allochtone kinderen in grote Vlaamse steden en Franstalige kinderen in de Vlaamse scholen in Brussel en de Brusselse Rand. Voor hen is het zaakvak in de onderwijstaal Nederlands al moeilijk genoeg. En buiten de school heeft het Nederlands niet de dominantie die het Frans in Wallonië bijvoorbeeld wel heeft. We willen toch vooral dat anderstaligen in Vlaanderen Nederlands leren, juist uit emancipatorische beweegredenen? Taalkennis is een sleutel tot werk en integratie. Eigenlijk moet de discussie vooral gaan over de vraag wanneer de standaardtaal verankerd genoeg is om met andere talen te beginnen. Een analoge discussie is die over het statuut van de thuistaal in het onderwijs: moet men Turks, Arabisch en/of Berber in het onderwijs gebruiken om de overgang naar het Nederlands te vergemakkelijken? Mag het op de speelplaats gesproken worden? Als we geloven dat "bestemming belangrijker is dan afkomst", zoals V. Naipaul zei over de manier waarop we het proces van migratie moeten begeleiden, dan lijkt het mij toch beter een heldere scheiding aan te brengen tussen de thuistaal, die men uiteraard nooit zal misprijzen, en de school- en speelplaatstaal, die toch beter vanaf het begin de taal van het territorium zelf is.

DE LAATSTE PAAR METERS

Laat me, in het licht van de nieuwe taalstrijd die ons in het Europa van morgen te wachten staat, en die van een ander kaliber zal zijn dan de historische taalstrijd van het Nederlands om zijn rechtmatige plaats in België, waarschuwen voor de sirene van het *utopische* nomadisme. Hoe goed ik ook andere talen beheers, er zijn altijd “de laatste paar meters die mij nog scheiden van een *perfecte* beheersing van de taal (sc. van de andere, LD) en dus van een volledige identificatie en een volledig deelgenootschap.” Die laatste meters, en dit citaat, zijn van Ger Groot, een Nederlands filosoof en publicist die in Brussel woont, thuis met zijn vrouw en dochter Spaans spreekt, op straat Frans, en met vrienden Nederlands. Hij zegt het volgende: “Wat blijft er voor mij, ogenschijnlijk ideale bourgeois-nomade te Brussel, na dit alles aan postmoderne flex-identiteit nog over? Naar ik moet ervaren, niet veel. In het hart van het ogenschijnlijk sexy internationalisme knaagt de frustratie. Het multilinguïsme en multiculturalisme die mijn dagelijkse leefomgeving vormen, zijn ook een bron van wanhoop die met de jaren alleen maar toeneemt. Daarin speelt de taal een beslissende rol.(...) In mijn taal besta ik, maar raak ik tegelijk van mijzelf vervreemd. Dat geldt reeds voor mijn moedertaal, die zich nooit *helemaal* naar mijn intenties en gedachten plooit. Maar het geldt in veel overweldigender mate voor de *andere* talen waarin ik mij beweeg. Die kloof wordt – vreemd genoeg – alleen maar scherper naarmate de identificatie verder lukt. Sinds twintig jaar spreek ik Spaans. In mijn persoonlijk leven is het de overheersende taal en ik druk me daarin meestal moeiteloos en zonder nadenken uit. Maar als het erop aankomt, blijven de scherpste en precisie die ik in het Nederlands bezit uit, vluchten de woorden voor mijn gedachten weg en hapert mijn uitdrukkingsvermogen.” De laatste paar meters.

NOG EENS OVER DE STANDAARDTAAL

Ik pleit voor een norm. Maar ik ben daarin pragmatisch. Laat ons de norm, de standaard inderdaad beschouwen als een fictie, maar een heilzame, een nuttige fictie. Natuurlijk houd ik van afwijkingen als het over taalgebruik gaat. Misschien is de eigen stijl juist een afwijking. Maar afwijkingen zijn pas mogelijk als men eerst een norm heeft gepostuleerd. Net zoals variatie het bestaan veronderstelt van een referentiepunt, een ijkpunt ten opzichte waarvan men varieert. Net zoals de canon het voortdurend gesprek is over de canon, is de norm het voortdurend gesprek over de

norm. De Taalunie had bij haar oprichting in 1980 tot doel “de integratie van Nederland en de Nederlandstalige gemeenschap in België op het gebied van de Nederlandse taal en letteren in de ruimste zin.” Het monument van de taal is in die kwart eeuw meer en meer een instrument geworden, in dienst van de taalgebruiker. Naar die laatste gaat in het beleid vandaag bijna alle aandacht uit. Er wordt niet meer aan monumentenzorg gedaan. En daar is veel voor te zeggen. Het gaat namelijk goed met het Nederlands. Het wordt gesproken door zo een 23 miljoen mensen in Nederland en Vlaanderen. Daarmee staat het Nederlands op de wereldranglijst van ongeveer zesduizend talen rond de 35ste plaats. Dat is niet gering. In twee staten bezit het een dominante status. Je hoort de taal ook in Suriname, Aruba en de Nederlandse Antillen. Suriname is in 2003 zelfs toegetreden tot de Taalunie. Er zijn nog nooit zoveel sprekers geweest van het Nederlands. Meer dan ooit studeren buitenlanders Nederlands. Aan zo ‘n 250 universiteiten in meer dan vijftig landen wordt Nederlands onderwezen. Zo zijn er meer Duitse studenten die Nederlands als hoofdvak volgen, dan Nederlandse studenten die Duits studeren als hoofdvak. Het Nederlands is een goed beschreven taal met een welomschreven standaard en een bloeiende literatuur. Of het Nederlands over honderd jaar nog zal bestaan, hangt af van de taalgebruikers zelf. Zo lang we met zijn allen het belangrijk genoeg vinden het te spreken en te schrijven als eerste taal, zal het blijven bestaan. Naast de nadruk op de taalgebruiker zelf, zet de Taalunie in haar beleid ook in op variatie. Daar is ook veel voor te zeggen. Alleen mag het geen vrijbrief geven aan het uiteendrijven van het Nederlands gesproken in Nederland en dat in België. Het Zuiden heeft een andere taalgeschiedenis dan het Noorden. De Vlamingen hebben het Nederlands als een vreemde taal moeten aanleren, en eigenlijk doen ze dat vandaag nog. Vandaag lijken ze zich, volgens velen, te nestelen in een tussentaal, halverwege tussen dialect en standaardtaal in. Joop van der Horst nuanceert deze laatste stelling. In de twintigste eeuw heeft het Algemeen Nederlands (AN) volgens hem drie fasen doorlopen: de eerste was die van het chique ABN (Algemeen *Beschaafd* Nederlands), die liep van 1895 tot ongeveer 1920. De standaardtaal was toen een onderscheidingsmiddel voor de – kleine – bovenlaag. Dat verklaart trouwens waarom het ABN in Nederland is ontstaan. In Vlaanderen was de sociale bovenlaag natuurlijk Franstalig. Van 1920 tot 1970 liep de periode van het “burgerlijke” ABN. Het Standaardnederlands was toen zowel in Nederland als Vlaanderen een middel voor sociale emancipatie, een werktuig voor de kleine burgerman en de geschoolde arbeider om hogerop te komen. Eerst radio en later televisie speelden een

belangrijke rol in dit proces. Netjes praten was belangrijk in het midden van de vorige eeuw. Denk maar aan de ABN-kernen en de taalprogramma's op TV. De laatste fase is die van het democratische ABN. Democratisch omdat nu iedereen AN praat, of iets wat tussen AN en dialect is zit, tussentaal dus. De norm is minder eenduidig geworden. Die democratisering van het AN loopt gelijk met die van het onderwijs. Eigenlijk spreken volgens Van der Horst nu meer mensen AN dan ooit. Het is misschien niet het meeste beschaafde soort maar de samenleving heeft dan ook nooit "kamerbreed" AN gesproken. Moeten we nu bezorgd zijn voor de toekomst van het Nederlands, vraagt Van der Horst zich af. Is het glas nu half vol of half leeg? Eén ding geeft hij schoorvoetend toe: de standaardtaal staat, misschien, enigszins, onder druk. En we hebben, meer dan vroeger, een standaardtaal nodig omdat de moderne communicatiemiddelen meer gebaat zijn bij een standaard. U begrijpt dat ik dat ook vind.

En wat – voor de laatste keer – die tussentaal betreft. Ik zal haar hier niet met alle zonden van Israël en Egypte beladen, laat staan haar sprekers. Ze bestaat en heeft een functie. Ik weet ook wel dat er meer nodig is dan Standaardnederlands om zich volwaardig te integreren in een samenleving. Maar ik geloof niet dat de notie van "Standaardnederlands even vaak dient om insluiting en emancipatie te verhinderen", zoals sommige sociolinguïsten beweren.⁽⁸⁾ Ik geloof dat met zijn allen proberen standaardnederlands te gebruiken bestaande uitsluiting en sociale ongelijkheid niet volledig zal doen verdwijnen, maar het helpt wel sterk. Het is er zelfs een absolute voorwaarde voor. En nee, dit is geen tunnelvisie op emancipatie.

En wat die Taalunie overigens betreft: gelukkig dat ze bestaat, want vandaag zou ze niet meer opgericht worden.

ENVOI

Dames en heren. Ik sluit af. Niets is. Ook als er iets zou zijn, zou het door de mens niet kunnen worden begrepen. Ook al kon het worden begrepen, dan zou het toch niet kunnen meegedeeld, laat staan worden verklaard aan anderen. Dat beweerde én bewees Gorgias van Leontinoi, Siciliaan, in een in de vijfde eeuw voor Christus in het Grieks geschreven traktaat *Over het niet-zijnde of over de natuur*, met een virtuositeit die perplex achterlaat. We doen sindsdien natuurlijk alsof deze sofist ongelijk had.

U hebt mij vandaag alvast verstaan, en ongetwijfeld ook begrepen. Ik heb namelijk een uur lang in deze kerk mogen spreken in onze taal. Ze is niet beter of mooier dan Tamazight, het uitgestorven Tocharisch B, Latijn

of Sranan Tongo. Maar het is onze taal. Wij delen ze. Wij vloeken, zingen en strelen erin en ermee. Wij zullen ze niet overgeven aan een of andere Spinola, zoals Justinus van Nassau, bastaard van Oranje, de stadssleutels van Breda overgaf op dat schilderij van Velasquez – hoe hoffelijk en gracieus Spinola ook de overgave aanvaardde. Wat zullen ze overigens gesproken hebben, de bastaard en de Italiaan? Frans wellicht. De Roomse jongen die voor u staat, heeft nog enige schroom gevoeld bij het spreken in een kerk die ooit katholiek was, dan beeldenstormers zag passeren, om protestants te worden en uiteindelijk voor feesten, partijen, congressen en beurzen te worden verhuurd. En lezingen. Een kerk die de graven van de Oranjes net miste, omdat bij de dood van Willem de Zwijger, Breda nog in Spaanse handen was en het dus de Nieuwe Kerk in Delft werd. Maar het ging hier niet over stadhouders, laat staan monarchen. Wel over hun en onze talen. Misschien zal ik – de pragmatische taalsentimentalist – in mijn laatste ogenblikken in dit leven zuchten om mijn verloren Keltisch, iets prevelen in het Latijn, zingen in het Italiaans, dromen in het Frans en sterven in mijn West-Vlaams. Maar ik zal gewaakt hebben in én bij het Nederlands. *Voilà*.

Luc Devoldere

NOTEN

- (1) Ik baseer mij hier op Luc De Grauwe, *Welke taal sprak Keizer Karel?, Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent* 54 (2000), 17-29.
- (2) Lodovico Guicciardini, *Descrittione di tutti i Paesi Bassi, altrimenti detti Germania Inferiore*, 1567: "Chiamasi cumunemente questa parte del Re i Paesi Bassi. Chiamasi parimente quasi per tutti l'Europa Fiandra, pigliando la parte per il tutto, a causa della potenza & chiarezza di quella regione. Chiamasi anco Germania inferiore o Alamagna basso." (Men noemt dit deel van het koninkrijk gemeenzaam de Lage Landen (de Nederlanden). Men spreekt ook in vrijwel heel Europa over Vlaanderen, waarbij men het deel voor het geheel neemt, omwille van de macht en schittering van deze streek. Men spreekt ook van Laag-Germanië of Neder-Duitsland.) Guicciardini noemde in het midden van de zestiende eeuw het hele gebied tussen Artois en Friesland "Paesi Bassi", de Lage Landen, de Nederlanden.
- (3) "Quiconque comprend le rôle de l'Université ne peut raisonnablement prétendre que le français et le flamand doivent être mis sur un pied d'égalité dans l'enseignement universitaire. Et comme chacun est homme plus encore que

Belge, c'est-à-dire, comme les intérêts généraux de la civilisation sont supérieurs aux intérêts particuliers d'une nation, la culture du français doit, pour ceux qui sont appelés à jouer un rôle dans le mouvement universel de la pensée et de l'action, primer celle du flamand. Les Flamands qui voudraient flandriciser une université belge n'ont pas réfléchi au rôle supérieur auquel doit prétendre une université. Si leurs revendications étaient accueillies, la race flamande serait du coup réduite à des conditions d'infériorité dans la concurrence universelle. Les raisons, qui nous font repousser l'idée d'une université flamande en Belgique, nous engagent aussi à nous opposer à l'introduction du flamand comme langue unique ou principale dans l'enseignement des humanités." Kardinaal Mercier, 1906.

- (4) *Art. 4*
België omvat vier taalgebieden: het Nederlandse taalgebied, het Franse taalgebied, het tweetalige gebied Brussel-Hoofdstad en het Duitse taalgebied. Elke gemeente van het Rijk maakt deel uit van een van deze taalgebieden. De grenzen van de vier taalgebieden kunnen niet worden gewijzigd of gecorrigeerd dan bij een wet, aangenomen met de meerderheid van de stemmen in elke taalgroep van elke Kamer, op voorwaarde dat de meerderheid van de leden van elke taalgroep aanwezig is en voor zover het totaal van de ja-stemmen in beide taalgroepen twee derden van de uitgebrachte stemmen bereikt.
- (5) Ik baseer mij hier op het "Manifest voor het Nederlands in België" van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal en Letterkunde (2011). Zie www.kantl.be
- (6) "Among a people without fellow-feeling, especially if they read and speak different languages, the united public opinion, necessary to the working of representative government, cannot exist. The influences which form opinions and decide political acts are different in the different sections of the country. An altogether different set of leaders have the confidence of one part of the country and of another. The same books, newspapers, pamphlets, speeches, do not reach them. One section does not know what opinions, or what instigations, are circulating in another. The same incidents, the same acts, the same system of government, affect them in different ways; and each fears more injury to itself from the other nationalities than from the common arbiter, the state." John Stuart Mill, *Considerations on Representative Government*, Ch. 16 (1861).
- (7) Zie: Joop van der Horst, *Het einde van de standaardtaal. Een wisseling van Europese taalcultuur*, J.M. Meulenhoff, Amsterdam, 2008.
- (8) Zie: Jürgen Jaspers in *Alhier, aldaar aan lange lansen, het Standaardnederlands. De Vlaamse tunnelvisie op emancipatie, Streven*, oktober 2013, pp. 784-795.

DE PACIFICATIELEZINGEN VZW

PACIFICATIELEZINGEN

- 1981 **Albert H. van den Heuvel**
 Het ideologieloze tijdperk
- 1982 **Dirk Dolman**
 Het parlement als pacificatie
- 1983 **Edward Schillebeeckx**
 Vrede door gerechtigheid
- 1984 **Kees C.A.M. Middelhoff**
 Wortels van een misverstaan
- 1985 **Johannes G.C.A. Briels**
 De Zuidnederlandse immigratie omstreeks 1572-1630: Een vergeten bladzijde uit de geschiedenis van de Nederlanden
- 1986 **Hella S. Haasse**
 De Lage Landen en het Platte Vlak: Kanttekeningen bij een gemeenschappelijke literatuur
- 1987 **Han Entzinger**
 Immigratie en pluralisme
- 1988 **Fons Rademakers en Roland Verhavert**
 De Nederlandse film
- 1989 **Jan Hoet**
 De kunst als waarde van morgen
- 1990 **Maarten Mourik**
 Culturele coëxistentie in Europa: de noodzaak van een nieuwe pacificatie
- 1991 **Geert Vanistendael**
 En België heeft Vlaanderen gemaakt
- 1994 **Greetje van den Bergh**
 Tussen handhaven en verdwijnen: Het Nederlands in een eenwordend Europa
- 1995 **Cees Fasseur**
 Verbittering en verzoening: Nederland en zijn koloniale nalatenschap
- 1996 **Herman Balthazar**
 Brabantse en Hollandse patriotten: De Revolutietijd in Noord en Zuid, eender en anders
- 1997 **J.L. Heldring**
 Pacificatie van Europa?
- 1999 **Eric Suy**
 Prolegomena voor een pacificatie tussen de volken

- 2000 **Derk-Jan Eppink**
Over de Moerdijk: Cultuurkloven in Europa
- 2001 **Gerard Mortier**
Europa: het gevaar van de verstomming
- 2002 **Paul Beugels**
Bondgenoten in Cultuur
- 2003 **Jozef Deleu**
De Lage Landen 'in de vaart der volken'
- 2004 **Michaël Zeeman**
Nederlands Geestesmerk? De Lage Landen en hun zelfbewustzijn in hun posthistorisch heden
- 2005 **Rik Torfs**
Religie, vrede en onvrede
- 2006 **Paul Schnabel**
In het zicht van de toekomst
- 2007 **Mia Doornaert**
Europa als in een duistere spiegel
- 2008 **Herman Pleij**
Hoe Belgisch is Nederland, hoe Hollands is Vlaanderen
Over de mentale boedelscheiding tussen noord en zuid
- 2009 **Johan Decavele**
De Pacificatie van Gent her(be)dacht
- 2010 **Marita Mathijssen**
Relatiebemiddelaars voor en na de scheiding van tafel en bed
1830 en de Nederlandse en Vlaamse literatuur
- 2011 **Ludo Abicht**
Universalisme – Verscheidenheid – Vermenging: een maatschappelijke Bermudadriehoek?
Over samenleven in tijden van crisis
- 2012 **Paul Scheffer**
De grenzen van Europa
- 2013 **Luc Devoldere**
Verdwaald in al onze talen – Babel in de Lage Landen

- In 1981 tot 1988, in 1990, 1994, 1995, 1997, 2000, 2002, 2004, 2006, 2008, 2010 en 2012 werden de lezingen te Gent gehouden.
- In 1989 en 1991 werden de lezingen in Terneuzen gehouden.
- In 1996 werd de lezing te Leiden gehouden.
- In 1999 werd de lezing te Dordrecht gehouden.
- In 2001, 2003, 2005, 2007, 2009, 2011 en 2013 werden de lezingen te Breda gehouden.